

I skuggen av glede

Krig kan snu opp ned på det meste. Ord som vener og fiendar, svikarar og heltar får ofte heilt ny mening. Rett og gale kan også få det. Det er ikkje uventa. Tilspissa situasjonar skaper nye vilkår for jus og moral.

Eitt spørsmål vi sjeldan stiller, er om fred kan ha noko av same verknaden. Dei fleste vil hevde at slik er det ikkje. Vi skal likevel ikkje sjå heilt bort frå at også fredsslutningar kan ha svært langsiktige følgjer. Historia gir oss fleire dome på det.

Då freden kom til Noreg i 1945 var det først og fremst glede som rådde. Det var fridom, gjenreiseing og oppreinsking som stod på dagsorden. Oppreinskinga var først og fremst rettsoppgjeret etter krigen, eit svært omfattande juridisk arbeid som var førebudd i London under krigsåra. Regelverket og apparatet var klart då krigen tok slutt.

Svært få nordmenn har den gongen eller seinare utfordra den norske London-regjeringas rett til å gjere dette, til domes gjennom å vedta ei lov som gjorde NS-medlemskap ulovleg, trass i at lova hadde tilbakeverkande kraft, og trass i at ei slik lov ikkje kunne kunnegjerast eller på annan måte gjerast kjent for dei det galdt. Slik er krigens unntaksreglar.

Det kan ha vore større tvil om dei norske kvinnene som gikk i teneste i tysk Røde Kors, og som etter krigen vart dømde for dette, medan svært mange som tente store pengar på å samarbeide med tyskarane aldri vart rørt i rettsoppgjeret. Dette har vi også akseptert fordi det tok svært lang tid å førebu dei økonomiske landssviksakene.

Men rettsoppgjeret er eitt, skuggesidene ved den oppreinskinga som skjedde etter krigen har neppe mest med jus å gjere.

Tyskartøser

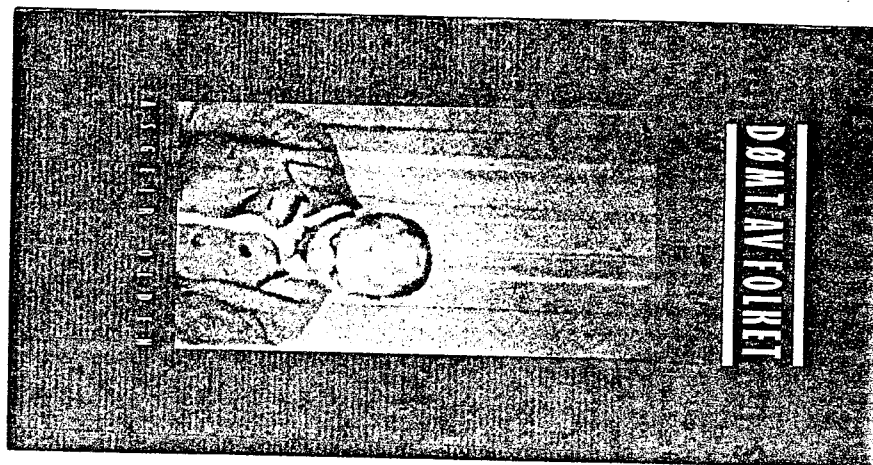
Fredssommaren 1945 var det dei såkalla tyskartøsene det først det gikk ut over. Desse jentene hadde hatt eit forhold til tyske soldatar eller offiserar, og den vanlege straffa i fredsrusen var å bli slept ut på gater og torg, skamklipte og utsette for både fysisk og psykisk terror. Det var mange tusen av dei, alle fekk dei sine merke etter behandlinga, somme også reint fysisk ved at dei til domes fekk brent hakekorset på kroppen. Håret deira vart gjerne hengt opp til spott og spe med namnet på jenta festa til. "En av fra nazismen", kalla forfattern Sigurd Evensmo denne framferda frå gode nordmenn.

Det vart i fullt alvor sett fram forslag om å sende dei alle til Tyskland, og det var det norske Justisdepartementet som gjorde framlegget om at dei norske kvinnene som vart gifte med tyskarar under krigen skulle fratakast det norske statsborgarskapet og utvisast frå landet.

Ut av landet

Meir enn 3.000 norske kvinner forlet landet i tida like etter fredsslutninga for å busette seg i Tyskland. Det kan alltid diskutertast kor frivillig dette var, og det kan i alle fall diskutertast korleis dei fekk det. I Tyskland vart dei først sitjande i interneringsleirar med elendig tilgang på mat og klede. Seinare fekk dei alle smake Tysklands nederlag gjennom mange år.

Dei som hamna i det som vart Aust-Tyskland, vart dessutan på alle praktiske måtar hindra kontakt heim til Noreg fram til for få år sidan. Det var heller ikkje lett for dei som hamna i Vest-Tyskland. I Noreg sat hatet sterkt i gjennom mange, lange etterkrigsår, og det var unntaket at dei norske kvinnene kunne halde oppe noko forhold til slekt og tidlegare vener. Først på 80-talet vart behandlinga av tyskartøsene noko nær eit offentleg tema.

Henn

Dei som vart verande her i landet, fekk lære korleis det var å vere andrerangs borgarar. For mange nordmenn vart tyskartøsene noko handfast frå krigstida dei kunne forakte og fordømme.

Behandlinga av tyskartøsene kan knapt forklarast anna enn ut frå hemnmotiv. Det var i alle fall ingen andre grupper som hadde kontakt med tyskarane som det var tale om å utvise og ta frå statsborgarskapet. Sjølv dei verste terroristar fekk ein ordinær rettargang og norsk straff. Det er all grunn til å tru at det ofte gikk betre med dei domte enn dei fordømte.

9.000 barn

Men tyskartøsene hadde ofte fleire enn seg sjolv å tenkje på. I alt vart det fødd om lag 9.000 barn med tysk far og norsk mor under eller straks etter krigen. Dei vart i utgangspunktet rekna som uvelkomne borgarar. Det får så vere, men det vart også i fullt alvor sett fram teoriar frå legar og anna helsepersonell om at desse små menneske hadde medfødde mentale og andre defektar. Dei var kort og godt ikkje heilt normale, hevda psykiatarar og svært så mange andre. I tillegg vart dei utstytt.

Rett etter krigen vart det nedsett eit offentleg utval som skulle ta stilling til kva som burde gjerast med tyskarbarna. I innstillinga frå utvalet vart det gjort greie for ein del alternativ til korleis desse skulle behandlast. Eitt av framlegga var at dei skulle sendast saman med modrene sine til Tyskland, og ferdig med det. Andre hadde meir eksotiske idear som å sende dei til Australia (!) eller andre fjerne stader på kloten.

Mange av tyskarbarna vart adopterte bort, fleire av dei meir enn ein gong, fleire med mellomstasjonar på barneheimar og andre institusjonar. Men "alle" visste alltid at det var tyskarbarn dei var. Med det følgde slag og spark, kunnskapen om at ein var heilt rettslaus, at alle kunne

behandle ein som dei ville. Dei vart sende som pakkar herifrå til dit i spott og spe, utan tanke for at det var små menneske det dreide seg om.

Det galdt til domes dei såkalla *Lebensborn*-barna. Alt før krigen hadde Heinrich Himmler grunnlagt denne organisasjonen for å ta godt vare på verdifullt avkom, særleg av SS-folk. Lebensborn dreiv til domes fødeheimar, der mange tusen barn kom til verda. Det var også Lebensborn-mødreheimar i Noreg.

Det galdt fleire hundre norsk-tyske barn som vart sende til Tyskland under krigen. Der hamna dei først på barneheimar, deretter vart dei gjerne adopterte bort. Etter krigen vart det sagt at dei skulle tilbake til modrene sine i Noreg, men det som faktisk skjedde, var at dei endå ein gong kom på barneheim, og deretter adopterte bort ein gong til. Det var ikkje mange som kom tilbake til modrene sine.

Dette galdt fleire tusen barn som var komne til verda i og budde i Noreg.

Mobbing

Kva opplevde dei?

Først og fremst var det mobbing - frå fosterforeldre, frå andre vaksne, frå barn som såg at dei vaksne vurderte tyskarbarna som fritt vilt, frå vilt framande, frå kjende, frå alle kanar. Og tru ikkje at mobbing den gongen var eit mildare fenomen enn vi kjenner frå vår moderne himmel. Tvertom. Eie med grisane, bli nektet mat, bli sparka, slått, piska og skoren med kniv. Bli oversett, bli rekna som og behandla som tilbakeståande, ja, dei hamna på heimar og koloniar for det som var den tids idiotar, sjolv om dei både var ved sine fulle fem og sikkert ikkje mindre intelligente enn dei som sende dei dit.

Det var ein kollektiv hemnaksjon som ramma dei uskuldige, dei som ikkje hadde gjort anna enn å bli fødde inn i denne verda. Sjølv mord, alkoholisme, eit liv

109220

på psykiatriske institusjonar, evig einsemd, redsel for andre menneske, det var det desse barna vart dømde til. Og vi skal vere svært klar over dette: Det var ikkje mange vaksne nordmenn som protesterte, som i det heile tatt noterte at mange tusen barn vart kollektivt mobba, fysisk, psykisk, mishandla på det mest groteske, av gjengar av nordmenn, normale, alminnelege norske menn og kvinner. Sannsynlegvis hugsar dei ikkje ein gong at dei gjorde det.

NS-barna

Den største gruppa som måtte lide for sine foreldres misgjerningar var likevel NS-barna. Kor mange titusen dei var er ikkje lett å talfeste, kanskje var det så mange som 100.000. Vi veit ikkje. Det er eit stort problem for den som skal skrive om behandlinga av tyskartøser, tyskarbarn og NS-barn at deira historie ikkje er skriven. Det finst ingen pålitelege data å støtte seg til på mange felt, vitenskapen har ikkje vist særleg interesse. Kunnskapen om dei kjem først og fremst frå personlege vitnemål og skjønnlitteraturen.

Eg har sjølv intervjuet svært mange NS-barn, altså barn av nordmenn som var medlemmer av Nasjonal Samling. Deira historie er ikkje så ulik tyskerbarnas, sjølv om det nok er mykje større variasjon blant dei som var NS-barn. Dei hadde ei oppleving felles - at far eller mor eller begge stort sett hamna i fengsel ein kortare eller lengre periode. Det var sjølv sagt ei prøving i seg sjølv, men dei største prøvingane motte dei utanfor heimen.

Somme stader normaliserte situasjonen seg dei første åra etter krigen. For dei fleste NS-barna var livet frå maidagane 1945 og i åra framover likevel ein kamp for å overleve. Om mobbinga og trakasseringa ein dag gjekk over, var det likevel for seint. Dei var merkte for livet, av utstøying, av bank, av å bli spytt på, av å bli rekna for dumme, av å bli valdtekte, av å bli sparka når dei låg nede. Somme trekte seg tilbake frå verda, somme vart

borte frå ho for godt, andre provde å toffe seg, atter andre hamna på psykiatriske institusjonar, mange har måtta halde si fortid for seg sjølv av redsel for å miste jobben, vennene, ektefellen. Dei fleste har overlevd, men alle har sine arr. I somme tilfelle har dette også hatt sine alvorlege verknader i tredje generasjon. Så mykje veit vi.

Litteratur om "tyskartøser"

Bøker

- BERG, Bjørge: Tarehjertene (roman). Aschehoug, 1988. 131 s.
Dotter av folket (roman). Aschehoug, 1982. 193 s.
GRØNLI, Vidar H.: Kjærlighet under hakekorset. Tiden, 1989. 184 s.
LEIRA, Astrid Daatland: Kjærligheten har ingen vilje: norske tyskerjenter bak jernteppe og Berlin-mur. Tiden, 1987. 162 s.
MAGERØY, Ragnhild: Lengsel. men ingen vinge. Cappelen, 1990. 255 s.
NEDREAA, Torborg: Bak skapet står oxen. (Noveller. Fleire av dei om tyskarjenter). Aschehoug, 1995. (1. utg. 1945)
SENJE, Sigurd: Domte kvinner: tyskerjenter og frontsostre 1940-1945. Pax, 1986. 139 s.
USTAD, Willy: Tyskertøser (roman). Bladkompaniet, 1993. 256 s.
Frihetens pris (roman). Bladkompaniet, 1992. 255 s.
WIIG, Birgit: Kvinner selv: den skjulte Norges-historien fra vår nære fortid, s. 30-36. Cappelen, 1984

Artiklar

- GJESTLAND, Trygve: "Tyskertøser" på Hovedøya. I: St. Hallvard, nr. 2, 1990, s. 4-19

- GORTNÆS, Kirsti: Jaktscener fra etterkrigstiden. I: Kontrast, 1986, nr. 2/3, s. 2-8
HELGESEN, Kari: "-ft. siktet som tyskertøs". I: Historisk tidsskrift, h.3, 1990, s. 285-310

Litteratur om "tyskarungar"

Bøker

- KJENDSLIE, Veslemøy: Skammens barn: dokumentarroman. Metope, 1986. 120 s.
PAULSEN, Marit: Liten Ida (roman, òg som film) Tiden, 1981. 163 s.
SOMMER, Emilia (psevd.): Tyskerungen. Gyldendal, 1990. 163 s.
USTAD, Willy: Tyskerungen (roman). Bladkompaniet, 1993. 255 s.

Litteratur om "NS-barn"

Bøker

- BJØRSVIK, Bjørge: Nazibarn (roman). Forsythia, 1993. 125 s.
EGGEN, Eystein: Guttene fra Gimle: et NS-barns beretning. Aschehoug, 1993. 150 s.
MALDE, Per: Kall det vrede (roman). Tiden, 1991. 110 s.
OLDEN, Asgeir: Fødd skuldig. Samlaget, 1988. 186 s.